

Δέσμιοι συμφερόντων, κυβερνήσεις - οργανισμοί

Του Σ. Ι. ΣΕΦΕΡΙΑΔΗ*

Για την κλιματική αλλαγή πρέπει κάποιος να μιλήσει απλά. Δεν πρόκειται για πρόβλημα τεχνικό, αλλά κατ'εξοχήν πολιτικό: αφορά τα κοσμοϊστορικά σκεπτόμενα του καπιταλισμού, την απύθμενη υποκρισία των έμμισθων εκπροσώπων του, την εξοργιστική ανεπάρκεια όσων θεσμικών φορέων διατίθενται ότι το αναδεικνύουν.

Η έκρηξη του φαισιεύου Eyjafjallajökull κατέδειξε γλαφυρά (εκτός από τον κυνισμό των αεροπορικών εταιρειών) πως η «μόνα γη» εκδικείται – διατύπωση που ανήκει στην εναλλακτική συνείδηση για την κλιματική αλλαγή που έγινε πρόσφατα στη Βολιβία. Ας δοκιμάσουμε να σκεφτούμε την οικουμενική οικολογική μας πραγματικότητα έλλογα: ποια η υφή και οι αιτίες της, ποιες οι λύσεις και οι ενδεικνυόμενες δράσεις για την προώθησή τους.

Το πρόβλημα...

Το επιμελώς συγκαλυμμένο περιβαλλοντικό πρόβλημα είναι πασιδηλό: όπως έγραψε ο Paul Krugman «μια άνοδος της θερμοκρασίας τόσο μεγάλη που να είναι σχεδόν αφάνιστη... αποτελεί την πιο πιθανή εξέλιξη αν συνεχίσουμε στον σημερινό μας δρόμο». Και οι επιπτώσεις είναι εξίσου γνωστές: τήξη των πάγων, πλημμύρες και αφανισμός ολόκληρων περιοχών του πλανήτη, σεισμογενείς τεκτονικές μετατοπίσεις και εκρήξεις φησιεύτων, ξερασία και αύξηση των ερημικών περιοχών, κατάρρευση της πρωτογενούς παραγωγής και επίταση φαινομένων εκτεταμένου λιμού.

Οι προβληματικές συνθήκες είναι τόσο πιεστικές που η παράκαμψή τους καθίσταται αδύνατη. Αυτός είναι ο λόγος που κυβερνήσεις και επίσημοι φορείς εγγράφουν το «περιβαλλοντικό» στην μερική διάσπαση των διαβαλλόμενων τους με όρους πομπώδεις, συχνά εκκωφαντικούς. Όμως πρόκειται για τακτικισμό – για κινήσεις κατά βάση επικοινωνιακές που προβάλλουν το πρόβλημα για να το απαλύνουν, με απώτερο στόχο να το συγκαλύψουν εξουδετερώνοντας τις αντιστάσεις. Από τη Συνθήκη του Κιότο ως αυτήν της Κοπεγχάγης εύκολα διακρίνει κανείς εξαιρέσεις, προσαρμογές, περιττές ακυρώσεις για τους ισχυρούς και σημαίνοντες. Ο λόγος είναι απλός: κυβερνήσεις και οργανισμοί υλοποιούν αθέατος ιδιωτικούς καταναγκασμούς – δέσμοι των ιδίων συμφερόντων που έχουν οδηγήσει

τον πλανήτη σε συνθήκες οικονομικής και κοινωνικής απόγνωσης. Οι προβλεπόμενες περικοπές στις εκπομπές αερίων θερμοκηπίου είναι δραματικά κατώτερες των περιστάσεων – οι ρήτρες αποφυγής για τους επιχειρηματικούς μεγιστάνες πάμπολλες – οι κυρώσεις, όπου και όταν εμφανίζονται, πολύ κάτω από τις προσδοκώμενες κερδοφορίες. Δεν αποτελεί έκπληξη ότι στο διάστημα μεταξύ 1997 και 2004 οι 40 πιο αναπτυγμένοι έταίροι του Κιότο, αντί να μειώσουν τις εκπομπές αερίων θερμοκηπίου, τις αύξησαν.

Οι τεχνικές διαστάσεις της εφιαλτικής περιβαλλοντικής πραγματικότητας, όπως και η ανεπάρκεια των προτεινόμενων λύσεων είναι δεδομένες. Όμως πώς αντιδρούν τα επερχόμενα θύματα, οι «διαφωνούμενες»;

...και ο αντίλογος;

Στα προοδευτικά κόμματα και στις κινηματικές πρωτοβουλίες των τελευταίων ετών το περιβαλλοντικό έλκευ είναι πηγή προκλήσεων και κομβικό ζήτημα πολιτικής πίεσης και διαπραγματεύσεων. Εμφανίζεται επίσης σειρά «πράσινων» κομμάτων καθώς και το ιδεολόγημα της πράσινης – πλιν καπιταλιστικής – ανάπτυξης. Όμως στη

συντριπτική τους πλειονότητα παραμένουν αμήχανα ως προς τις συστημικές καταβολές του προβλήματος και τις προϋποθέσεις για την αντιμετώπισή του: την ανεξέλεγκτη ατομική διαχείριση κοινωνικού υπερπροϊόντος από μια μικρή και ολόένα συρρικνωμένη ομάδα που, χωρίς την παραμικρή νομιμοποίηση ή λογοδοσία, ιδιοποιείται, ελέγχει και κατευθύνει την αξιοποίηση όσων ο πλανήτης παράγει. Δεν αποτελεί έκπληξη ότι τεχνολογικές καινοτομίες και εφαρμογές παραμένουν έξω και μακριά από τον κοινωνικό έλεγχο. Πρόκειται για τεχνολογίες που, ενώ είναι σαφές ότι μπορούν να αναστρέψουν την οικολογική καταστροφή, είτε μένουν αδρανείς είτε υποχρεώνονται να λειτουργήσουν με τρόπους περιβαλλοντικά επιβλαβείς. Στη σημερινή πιεστική συγκυρία καθήκον των οικολογικά ενεργών οργανώσεων και πολιτών είναι να αναδείξουν την αδιάρρηκτη σχέση μεταξύ καπιταλιστικής κοινωνικο-οικονομικής οργάνωσης και περιβαλλοντικού ολέθρου. Τα προτεινόμενα σχέδια για αντιμετώπιση της κρίσης θα παραμένουν θνησιγενή και ατελέσφορα στον βαθμό που δεν θύγουν το εκκωφαντικό έλλειμμα παραγωγικής (συ-

νακόλουθα και περιβαλλοντικής) λογοδοσίας.

Εχει σημασία στο πλαίσιο αυτό να ανασκευαστούν δύο κομβικές εικόνες που αναπαράγονται μαζικά και πειστικά. Η πρώτη αποδίδει ευθύνες (και παραπέμπει τη λύση του προβλήματος) σε επίπεδο ατομικό. Όμως οι εκστρατείες ανακύκλωσης, εν γένει περιβαλλοντικής ευαισθησίας κ.λπ. είναι έωλες στον βαθμό που δεν προσδιορίζεται το πλαίσιο ενεργοποίησης και αναφοράς τους. Αν αποτελούν μεταβατικά βήματα καθ'οδόν προς μια ουσιαστική αντιμετώπιση του προβλήματος (του κοινωνικού ελέγχου της παραγωγής), είναι αξιόπαινες – αν όμως αποτελούν εμβολοματικές προσαρμογές-εφαρτίδια για τη νομιμοποίηση του υπάρχοντος καθεστώτος διαχείρισης του οικοσυστήματος τείνουν να λειτουργούν αποπροσανατολιστικά.

Η δεύτερη δοξασία ρέπει προς τον ουτοπικό αναχρονισμό. Σύμφωνα με αυτή το πρόβλημα δεν συνίσταται στην κοινωνικά ανεξέλεγκτη χρήση της τεχνολογίας αλλά στην ίδια την τεχνολογία. Βέβαια η τεχνολογία και ο συναφής της καταναλωτισμός δεν είναι άμοιρα ευθυνών για τις σημερινές καταστροφικές συνθήκες. Όμως ποι-

ος, πώς και με τι κίνητρα χειραγωγεί τις ανθρώπινες ανάγκες; Στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 2000 οι επιχειρηματικοί κολοσσοί των ΗΠΑ ξόδευσαν κατά μέσο όρο 55 δισ. δολάρια ετησίως για διαφημίσεις (κατά τη λιγότερο απ'ότι δαπανούν για την παιδεία) – πόροι που με έλλογη διαχείριση θα αρκούσαν για ριζική αντιμετώπιση του περιβαλλοντικού προβλήματος. Συμπέρασμα: Η απροσδιόριστη επίθεση στην τεχνολογία συνιστά υποβολιμαία υπεκφυγή. Εκτός από το ότι η τεχνολογία είναι ανεπίστρεπτη, η διαχείρισή της υποκρύπτει ανθρώπινα υποκείμενα. Αν θέλουμε να ελέγξουμε την τεχνολογική χρήση, πρέπει να ελέγξουμε τη δράση όσων τη διαχειρίζονται – και εδώ οι σιωπές είναι εξόχως αποκαλυπτικές.

Η παγκόσμια οικονομική κρίση φέρνει μαζί της και το φάσμα της οικολογικής καταστροφής. Πρόκειται για πρόβλημα που, για να αντιμετωπιστεί, απαιτεί λόγο και δράσεις γνήσια ριζοσπαστικές και διεθνιστικές. Οι καιροί ου μενεταί...

* Επίκουρος καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, Life Member in Politics & History στο Πανεπιστήμιο του Cambridge (CLH)

Η τεχνοεπιστήμη και ο άνθρωπος

Του ΓΙΩΡΓΟΥ ΜΠΑΛΙΑ*

Οι φυσικές καταστροφές, εξαιτίας των τεράστιων επιπτώσεων που επιφέρουν, αποτελούν και αποτελούν την αφορμή για διάλογο ή και αντιπαράθεση. Έτσι μετά τον φοβερό σεισμό στη Λισαβόνα το 1755 άνοιξε μια συζήτηση ανάμεσα στον Βολτέρο, τον Ρουσό και τον Γκέτε που ξεπερνούσε την τύχη των θυμάτων και επικεντρωνόταν στο φιλοσοφικό ερώτημα: πώς θα συμπεριλάσουμε τη θεία πρόνοια με την αγριότητα των φυσικών δυνάμεων; Με άλλες λέξεις, η καταστροφή της Λισαβόνας αποτέλεσε το υλικό των φιλοσοφών για να «προσπαθή» ο Θεός ενώπιον του δικαστηρίου των ανθρώπων: οι μεν τον θεώρησαν υπέυθυνο, οι δε τον απήλλαξαν και έστρεψαν τα βέλη τους εναντίον των ανθρώπων. Αδύνατο όμως να θγουν από το δόγμα...

Αντίθετα, στις μέρες μας οι φυσικές καταστροφές δίνουν το ερέθισμα για συζήτηση και διατύπωση ερωτημάτων άλλου τύπου: Πώς η επιστήμη και η τεχνολογία θα μπορούσαν να μας προφυλάξουν από αυτές τις καταστροφές; Ποια είναι τα όριά τους; Αυτά τα ερωτήματα έχουν βάση το καρτεσιανό σχέδιο το οποίο απέβλεπε στο να καταστήσει τον άνθρωπο «κύριο και κάτοχο της φύσης» και αποτέλεσε την αφετηρία γι' αυτό που ονομάστηκε σύγχρονη επιστήμη και

έκτοτε κυριάρχησε. Ο τρόπος για την επίτευξη του παραπάνω στόχου περιγράφεται παραστατικά στο αλόγαν που επικρατούσε στις ΗΠΑ τον περασμένο αιώνα: «Η επιστήμη ανακαλύπτει, η τεχνολογία την εφαρμόζει, ο άνθρωπος τις ακολουθεί». Ενώ μέχρι πρόσφατα αυτό είχε καταστεί δόγμα και είχε ενδυθεί την –αποδεκτή από όλους, σχεδόν– ιδεολογία της προόδου, έχει ήδη αρχίσει να αλλάζει. Οι φυσικές καταστροφές, τόσο οι ανθρωπογενείς (π.χ. εκτεταμένες ρυπάνσεις από επικινδύνους χημικά) όσο και οι μη ανθρωπογενείς (π.χ. σεισμοί, φησιεακή δραστηριότητα), λειτουργούν έτσι ώστε η σχέση μας με την τεχνοεπιστήμη να καταστεί περίπλοκη και αμφίσημη.

Η διαφορά των φυσικών συστημάτων από τα τεχνικά συστήματα έγκειται στο εξής: τα φυσικά συστήματα ακόμη και όταν προκαλούν καταστροφή συνεχίζουν να είναι ενταγμένα στο πλαίσιο της φυσικής τάξης των πραγμάτων. Αντίθετα, τα τεχνικά συστήματα όταν προκαλούν καταστροφή εξέρχονται από το ορθολογικό πλαίσιο που τα δημιούργησε. Η παραπάνω αντίστιξη μάς υποδεικνύει ότι η τεχνοεπιστήμη (ο όρος υποδηλώνει την αεδιάλυτη σχέση τους) έχει εγγενή όρια που καθορίζονται από την πολυπλοκότητα των φυσικών διεργασιών. Σε πολλά ζητήματα η τεχνοεπιστήμη δεν είναι σε θέση να δώσει απαντήσεις, αλλά στην καλύτερη των περιπτώσεων μπορεί να θέσει τα ορθά ερωτήματα. Κατά την ολόκληρη διαδρομή της η

τεχνοεπιστήμη πέρασε από τη χρονική φάση κατά την οποία γνωρίζαμε τι γνωρίζαμε, σε εκείνη κατά την οποία γνωρίζαμε τι δεν γνωρίζαμε, για να καταλήξει σήμερα σε εκείνη στην οποία δεν γνωρίζουμε τι δεν γνωρίζουμε. Αυτή η αλλαγή παραδείγματος (Τόμος Κουιν) αναγκαστικά μας οδηγεί σε μια άλλη αντιμετώπιση της τεχνοεπιστήμης και συνακόλουθα των φυσικών φαινομένων, η οποία συνίσταται στην επίγνωση και στον σεβασμό των ορίων. Πρόκειται λοιπόν για την ανάγκη υιοθέτησης άλλων αξιών, γι' αυτό που ο Χανς Γιόνανς ονόμασε «εθική της ευθύνης για το μέλλον», σύμφωνα με την οποία οι άνθρωποι είμαστε υπεύθυνοι γι' αυτό που αλλάζει, γι' αυτό που απειλείται με μαρτυρία και αφανισμό.

Ευτυχώς, η ανάγνωση της ιστορίας της προόδου της τεχνοεπιστήμης φαίνεται να έχει αρχίσει να αλλάζει, όπως και οι αναγνώστες της επίσης. Αρχίζει δηλαδή να φαίνεται ένα νέο τοπίο στο οποίο η επιστήμη ανακαλύπτει, η τεχνολογία την εφαρμόζει, ο άνθρωπος όμως δεν τις ακολουθεί. Με άλλες λέξεις, δεν την αποδέχεται με τους όρους του παρελθόντος. Αν αυτά που προηγήθηκαν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα, τότε τα πράγματα αλλάζουν φορά. Έτσι, ο περιορισμός της τεχνοεπιστήμης, η ρύθμιση, ο κοινωνικός έλεγχος και η αλλαγή προσανατολισμού της παρουσιάζονται ως το κατ'εξοχήν διακύβευμα του 21ου αιώνα.

*Διδάκτωρ Νομικής-δικηγόρος